

Monitieteisyys kriiseissä

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Monitieteisyydellä on erityinen paikka tiedepoliitikassa. Monitieteisyys sekä terminä että käytäntönä kantaa lupausta tieteen yhteiskunnallisesta merkityksestä molemmin puolin sitä jakolinjaa, jonka yhdellä puolella tieteen käsitetään vastavan yhteiskunnallisiin ongelmiin ketteränä ratkaisijana ja vallitsevan järjestyksen tukijana, ja jonka toisella puolella tiede taas nähdään kriittisenä ja kumouksellisenä voimana. Monitieteisyys on ikään kuin tieteen ja tiedepoliittisen kentän jakolinjojen välinen kosketuspiste – tai kiista, sikäli kun sanan merkityksestä ei olla lainkaan yhtä mieltä.

Kun lukee yliopistojen kuvauksia tieteenaloista, laitoksista tai muiden tieteellisten instituutioiden luonteesta, törmää varmasti monitieteisyyteen – ja aina monitieteisyyteen viitataan tavalla, joka pyrkii luomaan kuvattavasta alasta hyvää vaikutelmaa. Monitieteisyys on siis jotakin, jota tutkimus ja tiede selvästi pyrkii tai on pakotettu olemaan. Oleellista on huomata, että monitieteisyys vaikuttaa tulevan mukaan tutkimuksen itsemäärittelyyn aivan tietystä syystä. Monitieteisyydellä haetaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja vakuuttavuutta. Sillä ikään kuin vakuutellaan, että tutkimusta ei aja vain tietyn tieteenalan kaipa sisäinen intressi, vaan kyse on pyrkimyksestä kohdata ajankohtaisia ilmiöitä ja tuottaa niistä yhteiskunnallisella tasolla vaikuttavaa tietoa. Tällainen valtavirtainen ja sloganinakin elävä monitieteisyys korostuu erityisesti tilanteissa,

joissa kohdataan yhteiskunnallisia haasteita, kuten äärimmäisiä ilmiöitä pandemioista sotaan ja ilmastonmuutokseen, joiden edessä myös tieteeltä odotetaan kykyä auttaa, selvittää ja ratkaista.

Toisaalta monitieteisyys, tieteidenvälisyys ja poikkitieteellisyys ovat piirteitä, jotka ovat kuuluneet yhteiskunnallisia kysymyksiä tarkastelemaan tutkimukseen ja yhteiskunnalliseen ajatteluun nimenomaan silloin, kun kyse on kriittisestä ja emansipatorisesta otteesta. Yhteiskunnan vallitsevan järjestyksen kriittinen tutkimus päättyy usein ylittämään ja kaatamaan tieteen raja-aitoja – tietoisesti ja tietämättään – siksi että tiede ja sen institutionaaliset rajat käsitetään osaksi yhteiskunnan valtarakenteiden määräämää järjestystä. Miten tämä ristiriita tai kiista pitäisi ymmärtää ja mitä seurauksia sillä on tutkimuksen tekemisen kannalta?

1. Monitieteisyyden kiista: tulosvastuu ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Monitieteisyys on esiintynyt terminä *Tiede & edistys* -lehden itsemäärittelyissä sen alusta saakka. On kuitenkin epäselvää mikä on käsitteen käytön genealogia lehtemme historiassa: varmasti monella tapaa institutionaalinen ja praktinen mutta ehkä myös aidosti käsitteellinen. Tätä jälkimmäistä ulottuvuutta voi lähteä jäljittämään lehden alkuvaiheiden ortodoksisesta marxilaisu-

desta, jolloin monitieteisyys todennäköisesti tuli mukaan siksi, että historiallisen materialismin ajateltiin tieteellisenä pohjana kattavan lopulta kaikki tieteenalat. 1980- ja 90-luvuilla lehden monitieteisyys tarkoitti paljolti sitä, että lehti oli avoin monille tieteenaloille, tuolloin toki jo ilman marxilaisen teorian ensisijaisuutta.

Vaikka monitieteisyys on termi, jonka varassa lehti ikään kuin muodollisesti ja viattomasti kiinnittyy tiedeinstituutioon ja yhteiskuntaan, voi olla paikallaan kysyä, mitä tämä monitieteisyys oikeastaan tarkoittaa. Mikä monitieteisyyden merkitys lehdelle on nyt? Yleisemmin – mihin monitieteisyyteen pyrkivä tiede ja yhteiskunnallinen ajattelu oikein kytkeytyy? Entä millaisten oletusten varaan ajatus monitieteisyydestä rakentuu?

Kuten Louis Althusser 60-luvun klassikkoteoksessaan ytimekkäästi muotoilee: jos monitieteisyys tarkoittaa pyöreän pöydän keskustelua ja kaikkien tieteenalojen kutsumista yhteiseen aivoriiveen, niin kuka tai mikä on se kutsumaton vieras, joka pöydän ääreen tällöin aina myös asettuu. (Althusser 1974). Althusserin mukaan kutsumaton vieras, joka kutsuu itse itsensä tällaisiin tapaamisiin, on ideologia. Monitieteisyyden ideologinen slogan tarkoittaa Althusserille sitä, että näissä kohtaamisissa kaikki tieteet olettavat tietyn yhteistyön tason, joka mahdollistaa vuoropuhelun ja kommunikaation tieteiden välillä. Näihin tilanteisiin pyrkivät filosofit täydentävät sopan puhumalla nimenomaan kommunikaation puolesta ja esittämällä luovansa käsitteitä monitieteistä kohtaamista varten. Kaiken tämän sijaan yhteiskunnallisen ajattelun – Althusserin termin filosofian – täytyy toimia tämän monitieteisen yhteismitattomuuden merkitsijänä, tehdä loputtomasti eroa tieteellisen ja ideologisen välille.

Suomalaisessa tutkimuksessa ja tieteen instituutioissa monitieteisyys-sanaa on käytetty paljon 1900-luvun loppupuolelta lähtien, mutta tieteenalojen rajojen ylittämiseen liittyvä sanasto ei ole vielä täysin vakiintunut. Jos referenssinä käyttää englanninkielistä keskustelua, sanastossa usein risteää kolme eri termiä: *multi-*, *inter-* ja *transdisciplinarity*, jotka on tapana kääntää suomeksi monitieteisyydeksi, tieteidenvälisyydeksi ja poikkitieteellisyydeksi. Monitieteisyydellä tarkoi-

tetaan tällöin yleisen tason, usein instituutioiden ja hankkeiden kokoonpanoa, jossa yhtä kohdetta tutkitaan monen tieteellisen alan näkökulmista ja metodein. On myös sanottu (Mikkeli & Pakkasvirta 2007) että monitieteisyys on kuin salaattikulho, jossa eri ainekset ovat lopulta vain sekaisin mutta säilyvät silti omina itsenään, kun taas tieteidenvälisyys on kuin kakku, jossa ainekset todella sekoittuvat toisiinsa ja antavat kukin oman vaikutuksensa lopputulokseen. Oleellista on, että tieteidenvälisessä tutkimuksessa erilaiset tieteenalat ja metodit toimivat yhdessä niin että niiden välisistä suhteista on olemassa jokin käsitys ja niiden vuorovaikutuksen logiikkaa jäsennetään enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti. Kolmas termi eli poikkitieteellisyys on puolestaan ikään kuin tieteidenvälisyyden viemistä vielä pidemmälle niin että eri tieteenalojen omat piirteet katoavat ja syntyy tutkimusote, jota voi kuvata joko aloista piittaamattomaksi tai sitten kokonaan uuden tieteenalan synty miseksi.

Tässä sanastossa Althusserin kritisoima monitieteisyys onkin suomenkielisessä keskustelussa nimenomaan tieteidenvälisyyttä (*interdisciplinarity*). Samoin se monitieteisyys joka *Tiede & edistyksen* kannalta on kiinnostavinta, onkin itse asiassa joko tieteidenvälisyyttä tai poikkitieteellisyyttä – vaikka kotimaisten kielten keskus onkin suosittanut jälkimmäisestä termistä luopumista tarpeettomana. *Tiede & edistyksen* linjassa on nimittäin aina ollut se piirre, että kyse ei ole vain salaattikulhosta, jonkinlaisesta liberaalista ja avoimesta foorumista, vaan pikemminkin ajatuksena on ollut eri tieteenalojen yhteensaattaminen, vuorovaikutus, törmäyttäminen, tieteenalarajojen ja disiplinaarien koetteleminen ja jopa kaataminen. Vaikka lehden julkinen kuvaus ja institutionaalisen paikan määritelmä siis nojaakin monitieteisyyteen, voisi sanoa että tällä kuitenkin tarkoitetaan käsitteellisesti enemmän tieteidenvälisyyttä ja poikkitieteellisyyttä.

Kysymys monitieteisyydestä kytkeytyy oleellisesti siihen, minkälaisessa suhteessa tiede on yhteiskuntaan ja sen valtarakenteisiin. Tutkimusrahoituksen strateginen suuntaaminen ja tutkimuksen poliittinen ohjailu pakottavat kysymään, mitä tieteeltä kulloisessakin ajassa odotetaan ja miten

yhteiskuntatieteet ja yhteiskunnallinen ajattelu löytävät paikkansa muuttuvissa institutionaalisissa ja taloudellisissa asetelmissa. Näiden kysymysten ohjaamina monitieteisyyttä voi lähestyä kahdella tasolla. Yhtäältä monitieteisyyttä voi tarkastella ulkoapäin pakotettuna, tiettyjä intressejä palvelevana käsitteenä, joka kytkeytyy ennen kaikkea tutkimusrahoitukseen ja tiedepolitiikkaan. Toisaalta monitieteisyyden (aiemmin sanottun pohjalta inter- ja trans- etuliitteiden kanssa) voi paikantaa siihen, miten kriittinen tutkimus omalakisesti, metodisten ja käsitteellisten valintojen kautta kyseenalaistaa vakiintuneiden tieteenalojen raja-aitoja ja regimiä, ja ylittää tiedeinstituutioiden asettamia rajoja ja rajoituksia.

Ensimmäisellä tasolla vaikuttaa siltä, että juuri *inter- ja transdisciplinarity* ovat termejä, joiden kautta yhteiskuntatieteet ovat mukautuneet kulloisiinkin institutionaaliin puitteisiinsa. Antropologi Marilyn Strathern on Cambridgen yliopiston 2000-luvun alun institutionaalisia muutoksia tarkastellessaan jäsentänyt asetelmaa niin, että *interdisciplinarity*-termi toimii oleellisena tekijänä ketjussa, jossa tiede perustelee itsensä yhteiskunnassa. (Strathern 2004.) Retorinen ketju etenee Strathernin mukaan seuraavasti: tulosvastuu (*accountability*) toimii merkinä siitä, että tutkimus huomioi yhteiskunnallisen ulottuvuuden. Tulostavuuksiin merkinä toimii puolestaan monitieteisyys, yleinen kyky tehdä itsensä ymmärrettäväksi ja hyödylliseksi suhteessa toisiin tieteesiin. Monitieteisyyden merkinä toimii taas tutkijan kyky ratkoa ongelmia (*problem-solving*). Sama ongelmanratkaisuun ja politiikkasuosituksiin ohjaava piirre on tunnustettu myös poikkitieteellisyys-termissä (Osborne 2015). Erityisesti jälkimmäisen termin kohdalla monitieteisyys näyttää tutkimuksen ansiona siten, että se ikään kuin oikeuttaa yksittäisten tutkimusperinteiden ja metodien määräysvallasta luopumisen ketteryden, nopeuden, tulostavuuksiin ja ratkaisukykyyn lisäämiseksi.

Strathern on esittänyt myös että moni- ja poikkitieteisyyden suosio seuraa tiettyä yhteiskunnallisten ongelmien kriisiytymisen ja kriisitietoisuuden lisääntymistä. Monitieteisyys ilmaantuu ikään kuin ratkaisuna tilanteessa, jossa

yhteiskunnallinen järjestys on uhattuna ja tieteen on lähestyttävä ilmiötä, joiden kanssa perinteiset tieteenalat ovat kokonaan uuden edessä. Tällöin syntyy luonnostaan motivaatio ja oikeutus koettaa soveltaa niihin muihin tutkimuskohteisiin aiemmin käytettyjä metodeja ja lähestymistapoja. (Strathern 2004.) Monitieteisyydellä on ollut tilausta myös viimeaikaisissa yhteiskunnallisissa ilmiöissä, jotka ovat olleet korostetusti nimenomaan kriisejä: covid-19-pandemia on ollut ainutlaatuinen monitieteisten selvitysten kohde jo siitä syystä, että siinä kohtaavat aivan ilmeisellä tavalla biologia, epidemiologia ja yhteiskuntatieteet. Mahtaako olla tieteenalaa, jota ei olisi jo valjastettu tämän nimenomaisen ilmiön tutkimiseen?

On ymmärrettävää, että kriisiksi koettu tilanne, jossa yhteiskunnan turvallisuus ja sen toimintakyky todella on uhattuna, perustelee toimintatavan, jossa on tehtävä kaikki mahdollinen kaikin mahdollisin keinoin. Tällöin myös tieteen ja tutkimuksen on ymmärrettävästi tehtävä kaikkensa yhteisen maailmamme pitämiseksi elinkelpoiseksi. Epidemioiden tapaan myös ilmastonmuutos on erityinen tieteiden vaikuttavuutta vaativa asia: vaadittujen toimien kiireellisyyttä ei voi kyseenalaistaa tai suhteellistaa edes tutkimuksellisen vapauden nimissä. Kaikesta tästä huolimatta on kuitenkin välttämätöntä kysyä, mitä tieteidenvälisyys eri muodoissaan tuo mukanaan. Eikä tällä tarkoiteta vain mahdollisia metodisia ongelmia välitiloissa liikuttaessa vaan kysymystä siitä, millaisin keinoin voitaisiin saada ote niistä ”kutsuatomista” ehdoista ja oletuksista, jotka monitieteisen ja kriisitilanteissa erilaisia ratkaisuja esittävän tutkimuksen taustalla toimivat.

Toisella tasolla monitieteisyys toimii käsitteellisenä keinona, jonka avulla tutkimus voi toimia yhtäältä vapaammin suhteessa tieteenalojen rajoihin ja kuriin ja toisaalta ankarammin suhteessa tutkittaviin ilmiöihin. Näin monitieteisyys tarkoittaa tieteen yhteiskunnallisen otteen, tutkimuksen kontekstin ja kohteiden vakavasti ottamista. Tällainen monitieteinen ote on itsestään selvä osa monia tutkimusaloja – kuten historiaa tai sukupuolentutkimusta, joiden olemukseen ja tiedonintresseihin kuuluu eri tieteenalojen piirissä liikkuminen ja niiden muokkaaminen sekä

ulkupuolisin interventioin että ikään kuin sisältä käsin, jonkin tieteenalan konventioita noudattaen mutta samalla sen tiedollisia lähtökohtia kyseenalaistaen.

Tunnetussa monitieteisyyden käsitteen tarkastelussaan Andrew Barry ja Georgina Born (2013) ovat jaotelleet monitieteisyyden (*interdisciplinarity*) kolmeen luokkaan, joista juuri kolmas kuvaa hyvin monitieteisyyden potentiaalia. Useita tieteenaloja syntetisoiva (*integrative-synthesis*) monitieteisyys pyrkii tutkimusotteeseen, jossa tiettyjä kohteita tutkitaan useilla keskenään tasavertaisilla menetelmillä. Tieteiden väliseen työnjakoon (*subordination-service*) pyrkivä malli etsii metodien välistä organisaatiota niin että yhden tutkimusotteen tuottama tieto toimii toisen tutkimusotteen palveluksessa niin että varsinaisia lopputuloksia esittää vain jälkimmäinen. Kolmas malli (*agonistic-antagonistic*) sen sijaan lähtee Barryn ja Bornin mukaan siitä, että tutkimuksen monitieteisyys tarkoittaa olemuksellista antagonismia suhteessa sekä yhteiskunnalliseen konsensukseen että tieteenalojen ja paradigmojen määrittelyihin. Tällä tasolla monitieteisyys onkin ehkä kiinnostavimmillaan juuri siitä syystä, että siinä tiede voi samaan aikaan vastata kahteen vaateeseen: olla yhtäältä monitieteisenä institutionaalisesti ajanmukaista ja yhteensopivaa valtavirtaisten käsitysten kanssa ja toisaalta tarttua kohteisiinsa tieteenalojen kurista välittämättä, tarkasteltavien aiheiden ehdoilla ja niin, että tutkimustulokset eivät välttämättä vastaa sitä, mitä tieteeltä vallitsevan yhteiskunnallisen konsensuksen suunnasta odotetaan.

Monitieteisyys on siis – tai voisi olla – kriittisen yhteiskunnallisen tutkimuksen merkittävä ominaisuus. Mutta miten sitten tehdä eroa siihen konsensuaaliseen määrittelyyn, jossa monitieteisyys nimenomaan palvelee vallitsevien rakenteiden ja vallan muotojen pysyvyyttä?

2. Yhteiskuntateorian köyhyys: debatti

Monitieteisyyteen liittyvät kysymykset ovat nousseet esiin myös *Tiede & edistyksessä* alkaneessa yhteiskuntateoriaa käsittelevässä puheenvuoro-

sarjassa. Viime vuoden viimeisessä numerossa debatin avasi Mikko Virtasen puheenvuoro, jossa hän esittää yhteiskuntateoreettisen keskustelun hiipuneen ja pohtii syitä tälle kehitykselle. Yhtenä synnä yhteiskuntateorian tekemisen ja yhteiskunnallisen ajattelun kaventumiselle tai hiipumiselle Virtanen (2021) näkee siirtymän monitieteiseen, ilmiöistä lähtevään tutkimukseen.

Virtasen monitieteisyyden kritiikki kohdistuu yhtäältä institutionaalisiin rakenteisiin ja tieteen tekemisen käytännöllisiin ehtoihin. Tässä Virtasen näkemys sosiologian monitieteisyydestä muistuttaa Strathernin kuvaamaa retoriikkaa, jossa monitieteisyys on ketterää ja tulostavasti luottavaa ja sellaisena soveltuu mainiosti mittaamisen ja kilpailun varaan rakentuvaan akatemiaan. Ketteryyteen ja nopeuteen pyrkivässä tutkimusmaailmassa pitkäjänteistä, hidasta ajattelua edellyttävä yhteiskuntateoreettinen työ on Virtasen mukaan käynyt mahdottomaksi.

Toisaalta Virtasen kritiikki ei rajoitu vain institutionaalisiin ehtoihin, vaan Virtanen näkee monitieteisyyden osana kehitystä, jossa ”yleinen yhteiskuntatiede on eriytynyt toisilleen etäisiksi erityisyyksiksi”, ja jossa sosiologiasta on tullut ”mykkää, kun kyse on laajoista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja kehityskuluista”. Virtasen kritiikissä monitieteisyys eräänlaisena tieteenalaa pirstovana käytäntönä ja teoreettisena suuntana ohjaa pois syvällisestä, systemaattisesta yhteiskunnallisesta ajattelusta ja kohti ”pientä sosiologiaa”. Monitieteisyys määrittynyt näin Virtasen puheenvuorossa yleisen, abstraktin teoretisoinnin sijaan ilmiöihin kiinnittyvänä empiirisenä tutkimuksena, jonka tuottamat teoreettiset kontribuutiot ovat paikallisia ja rajallisia – ja sellaisina notkeita ja käyttökelpoisia nykyhetken akatemian institutionaalisisa rakenteissa. Institutionaalisen monitieteisyyden kritiikin valossa rakentuu asetelma, jossa monitieteisyys pelkistyy siihen liittyvään ketteryyden ja nopeuden retoriikkaan, jossa pysyvät, selkeästi rajatut tieteenalat näytettyvät parhaana kontekstina ”isolle teoretisoinnille”, ja jossa empiiriseen kiinnittyvä teoria asemoituu ”yleistä” yhteiskuntateoriaa rajallisemmaksi ja köykeisemmäksi.

Tässä käsillä olevassa lehdessä yhteiskunta-

teorian puheenvuorosarjaa jatkaa Olivia Maury, joka lähestyy yhteiskuntateoriaa ja monitieteisyyden kysymyksiä ”kytkettyjen sosiologioiden”, paikantumisen ja yhteiskunnallisten kamppailujen näkökulmasta. Toisin kuin Virtanen, Maury näkee yhteiskuntateorian erilaisina tilanteisina tai paikallisina, tutkimuksen ja yhteiskunnallisten kamppailujen tarpeisiin syntyvinä tai synnytettyinä kytköksinä ja keskusteluina. Kokoavan yhteiskuntateorian sijaan Maury argumentoi teoreettisten näkökulmien moneuden ja niiden välisen synergian puolesta. Monitieteisyys asettuu tällaisessa tutkimuksessa itsestään selväksi lähtökohdaksi jo siitä syystä, että tutkimuksen tekemistä eivät määritä minkään olemassa olevan paradigman tai tieteenalan rajat, vaan tutkimusta liikuttaa ja tukee tutkijan oma paikantuneisuus ja kytkeytyneisyys.

Siten sekä lehden yhteiskuntateoria-debattia että yleisempää monitieteisyyden kiistaa vaikuttaisi motivoivan kolmiaskelinen liike, jossa vallitseva tai hegemoninen tilanne pyritään kääntämään toiseen asentoon. Sekä Virtanen että Maury toteavat yhteiskuntateorian ”köyhyyden” nykytilanteessa, jossa teoria päättyy toimimaan tutkimuksen ulkopuolisista ja institutionaalisista tekijöistä johtuvien ehtojen mukaisesti. Tätä askelta edeltää se, että todetaan yhteiskunnallisen ajattelun toimivan niin kuin se olisi köyhyyden teoriaa, joka lähtökohtaisesti näkee yhteiskunnan rakentuvan välttämättä niin että köyhyys on sen luonnollinen osa. Marxin termein sanottuna tässä siis tapahtuu siirtymä köyhyyden teoriasta teorian köyhyyteen, käänнос vallitsevasta ja välttämättömänä pidetystä tilanteesta, analyysiin tai diagnosiin itse teoriasta. Liikkeen kolmannessa askeleessa sekä Virtanen ja Maury osoittavat keinon löytää teorian voima, sen rikkaus: Virtanen tieteenalan omasta kriittisestä potentiaalista, Maury taas nimenomaan teorian ulkopuolelta, sieltä missä nähdään ”kurjuudessa vain kurjuus” eikä sen yhteiskunnallisiin muutoksiin pakottavan voiman, kuten Marx *Filosofian kurjuus* -teoksessaan muotoilee.

Koska monitieteisyyden kiistan suhteen ei ole näkyvissä mitään sellaista askelta, joka ratkaisisi sen, myös yhteiskuntateoria-debatin on tarkoitus

jatkaa lehden tulevissa numeroissa. Kyse ei kuitenkaan ole abstraktista ja käsitteellisestä ikuisuuskysestä: monitieteisyys ja yhteiskuntateorian institutionaalinen asema johtavat antagonistiseen kohtaamiseen, jossa tieteen paradigmat törmäävät sekä tutkittaviin ilmiöihin että yhteiskunnan järjestykseen tiedettä ehdollistavina voimina.

3. Monitieteisyyden voima: uusintamisen teoria ja yhteiskunta kokonaisuudessaan

Vaikuttaa siis siltä, että monitieteisyys on hyvinkin oikea tavoite, mutta ilman käsitteellistä työtä se ei johda muuhun kuin tiedon ja tieteenalojen fragmentoitumiseen, siis samaan ongelmaan, johon sillä yritetään vastata. Ongelmia syntyy myös silloin, jos monitieteisyys nähdään tavoitteena vain sen itsensä takia, tai jos siitä muodostuu vain tiettyjen institutionaalisten arvojen symboli (Strathern 2005). Siksi voisi olla paikallaan tarkastella monitieteisyyden käsitettä ja logiikkaa hieman pidemmälle: miten monitieteisyyden voisi muotoilla jotenkin toisin kuin avoimeksi jäävänä antagonismina, jännitteenä?

Eräs yhteiskunnallisen ajattelun ja yhteiskuntateorian viimeaikainen piirre – ja ehkä myös *Tiede & edistyksen* – on ollut vastata edelliseen kysymykseen yhteiskunnalliseksi ja poliittiseksi käsitetyn filosofian kautta. Tämä piirre on tulosta moninaisista kehityskuluista, jotka liitetään usein ”mannermaiseksi filosofiaksi” kutsutun löyhän saateenvarjotermin alle, ja yksinkertaistetusti kyse on siitä, että filosofia käsitetään ikään kuin ensisijaiseksi toimijaksi yhteiskunnallisen tutkimuksen monitieteisyyden tarpeen edessä. Jo alussa mainitulle Althusserille monitieteisyyden kritiikki on osa argumenttia, jonka mukaan filosofia tutkimuksena ilman varsinaista kohdetta on ainutlaatuinen tapa avata kysymyksiä, joita tiede ei voi avata siksi että on praksiksessaan aina sitoutunut vallitsevaan ideologiseen asetelmaan.

Näin filosofian tehtäväksi tulee toistaa loputtomasti kysymystä tieteellisen ja ideologisen välisestä erosta, piirtää rajaa niiden välille. Syntyy erikoinen tilanne: kun filosofinen diskurssi pyrkii

osoittamaan että ideologisuuden suhteen ei ole olemassa mitään muuta keinoa kuin loputon kysyminen, se varaa tuon alueen, jolla ideologista tilannetta purkava, sitä vastustava, niistä vapauttava – tässä toki termien moninaisuus on merkityksellistä – tutkimus on mahdollista, pelkästään itselleen. Filosofisilla keskusteluilla on toki oma sisäinen merkityksensä ja arvonsa, mutta yhteiskuntateorian filosofisuuden voi myös nähdä johtavan tiettyyn umpikujaan suhteessa yhteiskunnallisiin asioihin, ongelmiin ja ilmiöihin: niistä keskustellaan tavalla, jolla niistä on keskusteltu jo ennen niiden tapahtumista. On ikään kuin yhteiskuntateoria eristäisi itsensä siltä, että tapahtumien kulku ei etene sen omien lainalaisuuksien mukaan.

Nimenomaan tässä suhteessa kysymys monitieteisyyden käsitteestä on tärkeä: miten yhteiskuntateoria ja yhteiskunnallinen ajattelu voisivat toimia, olla suhteessa ja vaikuttaa yhteiskunnallisessa tilanteessa niin että tilanteen tosiasiat – olivatpa ne sitten niin sanottujen kovien tieteiden empiirisiä faktoja tai yhteiskunnassa marginaaliin jääviä kokemuksia ja jäsennyksiä – tulisivat aidosti nähdyiksi, ilman että päädytään ajanmukaisen monitieteisyyden umpikujaan, jossa nämä tosiasiat käsitellään ratkaisuaan odottaviksi ongelmiksi? Kysymykseen voidaan hahmotella esimerkinomaisesti kolme eri vastausmahdollisuutta.

Yksi mahdollisuus on ottaa juuri antagonistisuus monitieteisen tutkimuksen paradoksaaliseksi identiteetiksi vailla identiteettiä. Kuten Tuija Pulkkinen luonnehtii sukupuolentutkimusta, monitieteisessä tutkimuksessa olisi kyse tällöin perustavalla tavalla interventioista: tutkimus toimii puuttumalla vallitseviin käsityksiin, järjestyksiin ja valta-asetelmiin ”pyrkimättä hallitsemaan oikeaa kertomusta” asioiden tilasta – muttei myöskään tutkimuksen itsensä luonteesta (Pulkkinen 2013; Hemmings 2011). Näin luodaan vastaliike yhteiskunnallisia ongelmia ketterästi ratkovalle monitieteisyydelle, joka enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti pyrkii tuottamaan kattavan kuvauksen kohteestaan ja asettuu siten aina vallitsevan tilanteen puolelle (Pulkkinen 2013). Tässä mallissa syntyy toisaalta vastaliike myös lineaariselle käsitykselle yksittäisestä tieteenalasta

ja sen historiasta joko edistyksen tai menetyksen kertomuksena (Hemmings 2005). Interventionistinen tutkimus on transtieteellistä: se ei piittaa tieteenalojen rajoista vaan lähtee ”tutkimuksesta itsestään”, kuten Tuija Pulkkinen (2013) muotoilee, ”sen oivaltavasta kyvystä ja herkkyydestä epäoikeudenmukaisuuksille”.

Toinen mahdollisuus on nähdä monitieteisyys tietynlaisena törmäyttämisenä, joka ei ole pelkkää yhteiskunnallisiin tilanteisiin puuttumista ja yksittäisten ongelmien ratkaisemista vaan pikemminkin olemassa olevien paradigmojen tarjoaminen näkyvien laajentamista ja uudenlaisen kokonaiskäsityksen luomista. Tätä monitieteistä otetta havainnollistavat kenties parhaiten keskustelut, joita on käyty viimeaikaisten globaalien kriisien, ilmastonmuutoksen ja covid-19-pandemian yhteydessä. Yhtäältä kriisit ovat tarkoittaneet sitä, että kriittiselle tutkimukselle ominainen kaiken objektiivisena esitetyn tiedon epäileminen ja usein myös ylenkatsominen on ollut pakko murtaa, kun luonnontieteelliseltä pohjalta tuotettu tieto on osoittautunut vastaansanomattomaksi – siitä huolimatta, että se ei luonnostaan käykään yksin läntisen maailman ihmisten kokemusten kanssa. Ilmastonmuutoksen tarkastelun klassikko Dipesh Chakrabarty on muotoillut asian niin, että uusi tietoisuus globaalista tilanteesta syntyy välttämättä maapallojärjestelmää koskevan luonnontieteellisen tiedon avulla, ja se edellyttää yhteiskunnalliselta ajattelulta tieteenaloja koskevien ennakkokäsitysten ylittämistä. Toisaalta kriisit ovat pakottaneet törmäyttämisen logiikkaan myös luonnontieteet ja yhteiskuntatieteiden vakiintuneet tieteenalat, kun kokonaiskuvan luomiseen on vaadittu totutun näkökulman laajentamista. Tätä laajentamista havainnollistaa esimerkiksi covid-19-pandemiaa ja sen hallintatoimia tarkasteleva yhteiskunnallisesti viritetty bioeettinen tutkimus, jossa pandemiaan liittyvää haavoittuvuutta ja sen tuottamista tutkitaan ja ymmärretään laajemmin kuin vain epidemiologisen paradigman tai yksittäisten yhteiskuntapoliittisten kategorisointien sisällä (Sudenkaarne ym. 2021).

Monitieteisyys törmäyttämisenä kiinnittyy kysymyksiin tutkimuksen institutionaalisista rakenteista ja ehdoista. Jotta eri paradigmoja olisi mah-

dollista aidosti laajentaa ja tutkia niiden synergi-aa tavalla, joka huomioi eriävät lähtökohdat ja eri paradigmojen erilaiset tietoa koskevat ymmärrykset – jotta tiede olisi poikkeittieteellistä tavalla jossa tieteenalojen epistemologiat lävistävät toisensa (Strathern 2005) – tarvitaan mahdollisuutta pitkäjänteiseen työskentelyyn ja yhteistyöhön tutkijoiden välillä. Kuten Mikko Virtanen (2021) yhteiskuntateoriaa koskevassa puheenvuorossaan osuvasti kuvaa, ”eksellenssiin” pyrkivissä tutkimusinstituutioissa saattaa olla vaikea löytää aikaa ja resursseja sellaiseen työhön, joka ei suoraan näy mitattavina tuloksina. Tällöin tutkimuksessa on vaikea luoda sellaista monitieteistä teoreettista kokonaiskuvaa tai käsitystä, joka olisi myös tietoinen omista ristiriidoistaan ja sokeista pisteistään.

Kolmas mahdollisuus on etsiä monitieteisyydelle uutta teoriapohjaa ja perustavia käsitteitä siitä lähtökohdasta, että pirstaleinen ja tieteenalarajojen kurin vartioima tieto yhteiskunnallisista tilanteista ei ole osittaista jostakin neutraalista syystä vaan nimenomaan siksi, että tietyt tiedot käyvät yksiin aina vallitsevan yhteiskunnallisen järjestyksen kanssa ja toiset taas kyseenalaistavat sen pelkällä olemassaolollaan. Se mikä pirstaleisen tiedon kokonaisuudesta aina jää ottamatta lukuun – tai kutsumatta monitieteisen pyöreän pöydän ääreen – on yhteiskunnallisen tuotannon ja uusintamisen alue ja sitä koskeva tieto.

Niin sanottu yhteiskunnallisen tai sosiaalisen uusintamisen teoria voikin toimia yhtenä näkökulmana siihen, miten monitieteinen ja empiiriseenkin kiinnittyvä tutkimus voi pyrkiä käsittelemään yhteiskuntaa kokonaisuutena. Marxilaisen feminismin perinteestä ammentava uusintamisen teoria ja tutkimus asettaa työn yhteiskuntateorian keskiöön mutta samalla laajentaa työn käsitettä kattamaan perinteisesti ymmärretyn tuottavan työn lisäksi myös yhteiskunnan uusintamiselle välttämättömän toiminnan. Nancy Fraser (2017) määrittelee uusintamisen alueen käsitettävän ne moninaiset huolehtimisen, hoivaamisen ja vuorovaikutuksen tavat, joiden avulla meistä tulee sosiaalisia ja kehollisia subjekteja. Osa tästä toiminnasta sijoittuu palkkatyön alueelle, mutta suurin osa jää sen ulkopuolelle ja siten myös tavanomaisen yhteiskunnallisen keskustelun ja

tunnustuksen ulkopuolelle (Fraser 2017). Marxilaisen feminismin teoreettinen lähtökohta on sosiaalisen uusintamisen tuominen kapitalismia koskevan ymmärryksen keskiöön: ilman sosiaalista uusintamista ei kapitalismi toimisi hetkeäkään (esim. Federici 2012; Fraser 2017).

Uusintamista koskevien nykykeskustelujen keskeisen teoreetikon Tithi Bhattacharyan (2017) mukaan oleellista on nimenomaan yhteiskunnan kokonaisuuden ymmärtäminen. Voisi jopa puhua ”totaliteetin” ymmärtämisestä, vaikka sana suomenkielisessä keskustelussa onkin menneisyytensä takia vaikea. Sosiaalisen uusintamisen teoria asettuu ikään kuin ketterän monitieteisyyden vastapooliksi: se pyrkii näkemään yhteiskunnan orgaanisena kokonaisuutena, ei vain kokoelmana moninaisia näkökulmia ja osittaisia käsitteitä. Samalla se pyrkii teoretisoimaan yhteiskunnan kokonaisuutta pohjimmiltaan määrittäviä ristiriitoja, vaikenemisia ja antagonismeja. Tästä lähtökohdasta teoria tuottaa käsityksen yhteiskunnasta, jossa työvoimaa ja kykyjä tuotetaan moninaisten valta-asetelmien ja erottelujen määrittämissä suhteissa.

Uusintamisen teorian teesi on, että juuri sosiaalisen uusintamisen alueen unohtaminen tai kätkeyminen on se operaatio, jonka takia yhteiskuntateoria on kyvytön kohtaamaan yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuksia ja sen polttavia ilmiöitä: vaikkapa sitä, miten luokka ja rotu toimivat yhteiskunnallisen järjestyksen ja arvontuotannon kokonaisuudessa, tai sitä, miten ”hoivan kriisi” niveltyy yhteiskunnan taloudellisiin ja ekologisiin kriiseihin. Bhattacharyalle monitieteinen tutkimus alkaakin kysymällä ”keistä globaali työväenluokka kaikessa kaoottisessa, etnisesti ja sukupuoleltaan moninaisessa ja kyvyiltään vaihtelevassa subjektiivudessaan muodostuu”, ja millaisia ovat ne yhteiskunnalliset suhteet joita meidän pitäisi tutkia ja ymmärtää, jotta voisimme käsitellä sen ”yhteiskunnallisen kokonaisuuden, jota ihmisten työ perustavilla joskin ristiriitaisilla tavoilla ylläpitää ja tuottaa” (Bhattacharya 2017, 3).

Monitieteisyyden kannalta uusintamisen näkökulma on tärkeä siksi, että siinä teoria nimenomaan rakentuu ja kehittyy ”pienen tutkimuksen” eli myös empiriaan kiinnittyvän teoretisoin-

nin kautta, jolloin teorian kehittäminen ei ole sidoksissa tieteenaloihin vaikka samaan aikaan käsitelläänkin laajaa yhteiskunnallista kysymystä. Uusintamisen teoria mahdollistaa siirtymän kylmän etäännytetyn tarkastelun ja lämpimän, ruumiillisen, affektiivisen välillä tavalla, joka ei aseta näitä vastakkain, mutta ei myöskään edellytä partikulaarisen typistämistä universaalin alle. Yhtä lailla tärkeitä on huomata, että uusintamisen teoria ei suinkaan ole uusi, vaan sillä on oma erityinen ja kokonaan monitieteisyyden problematiikasta erillinen historiansa. Kuten Alessandra Mezzadri (2019) muistuttaa, kyse on pikemminkin inklusiivisten yhteiskuntateorioiden ja kategorioiden luomisesta, jota on tehty viimeistään 1970-luvulta lähtien feministisen tutkimuksen ja kamppailujen yhteydessä. Tästä näkökulmasta ymmärrettynä monitieteisyys, josta usein puhutaan teoreettisena uutuutena ja muotiterminä, ei sulje pois yhteiskunnallisten ja teoreettisten jatkumoiden hahmottamista, vaan päinvastoin korostaa niiden merkitystä.

Monitieteisyyden kiista on siis sekä käsitteellinen että tieteen instituutioita koskeva. Ymmärrettiinpä monitieteinen tutkimusote interventionistisena, tieteenaloja törmäyttävänä tai uusintamisen teorian pohjalta, sen debattuonteesta seuraa käsitteellisten ja tieteenfilosofisten haasteiden lisäksi myös institutionaalisia kysymyksiä. On esimerkiksi syytä sitkeästi kysyä, millainen monitieteinen tutkimus tulee nykykeskusteluissa tunnistetuksi ja legitimoiduksi, ja keitä monitieteisiin pöytiin kutsutaan. Jos monitieteinen teoreettinen työskentely, vaikkapa uusintamisen teorioiden parissa, ei vaikuta tulevan tunnistetuksi relevanttina, voi kyse olla siitä, että yhteiskuntateoriana se paikantuu lopulta marginaaliin ja kamppailujen alueelle – eikä se näin ollen solahda kitkatta siihen institutionaaliseen monitieteisyyteen, jossa haetaan synergiaa ja vuorovaikutusta tieteenalojen välillä ja näkyviä tuloksia tästä vuorovaikutuksesta. ■

KATARIINA MÄKINEN JA ARI KORHONEN *ovat Tiede & edistyksen uudet päätoimittajat.*

KIRJALLISUUS

- Althusser, Louis (1974) *Philosophie et philosophie spontanée des savants*. Pariisi: Maspero.
- Barry, Andrew & Born, Georgina (toim.) (2013) *Interdisciplinarity: Reconfigurations of the Social and Natural Sciences*. Abingdon: Routledge.
- Bhattacharya, Tithi (2017) "Introduction: Mapping social reproduction theory." Teoksessa Tithi Bhattacharya (Toim.) *Social Reproduction Theory. Remapping class, recentring oppression*. Pluto Press, s. 1–20.
- Federici, Silvia (2012) *Revolution at point zero. Housework, reproduction and feminist struggle*. Oakland: PM Press.
- Fraser, Nancy (2017) "Crisis of care? On the Social-Reproductive Contradictions of Contemporary Capitalism." Teoksessa Tithi Bhattacharya (Toim.) *Social Reproduction Theory. Remapping class, recentring oppression*. Pluto Press, s. 22–36.
- Hemmings, Claire (2011) *Why Stories Matter. The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke University Press.
- Hemmings, Claire (2005) "Telling feminist stories." *Feminist theory* 6(2): 115–139.
- Maurly, Olivia (2022) "Missä lymyilet, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 1–2/2022, 79–83.
- Mezzadri, Alessandra (2019) "On the value of social reproduction. Informal labour, the majority world and the need for inclusive theories and politics." *Radical Philosophy*, Spring 2019.
- Mikkeli, Heikki & Pakkasvirta, Jussi (2007) *Tieteiden välissä. Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- Osborne, Peter (2015) "Problematizing Disciplinarity, Transdisciplinary Problematics." *Theory, Culture & Society* 5–6 (36), s. 3–36.
- Pulkinen, Tuija (2013) "Sukupuolentutkimus transtieteenalana - Identiteetti ja interventio." *Naistutkimus* 4/2013, s. 68–74.
- Strathern, Marilyn 2004 *Commons and Borderlands: Working Papers on Interdisciplinarity, Accountability and the Flow of Knowledge*. Wantage: Sean Kingston.
- Strathern, Marilyn (2005) "Anthropology and interdisciplinarity." *Arts & Humanities in Higher Education* 4(2), s. 125–135.
- Sudenkaarne, Tiia, Vaitinen, Tiina & Sariola, Salla. 2021. "Bioeettisiä näkökulmia haavoittavaan pandemiaan." *Politiikasta*, 4.10.2021, <https://politiikasta.fi/bioeettisia-nakokulmia-haavoittavaan-pandemiaan-osa-1>.
- Virtanen, Mikko (2021) Minne menit yhteiskuntateoria? *Tiede & edistys* 4/2021, 300–308.